

Белько Милаговић

ПОВОДОМ 30-ГОДИШЊИЦЕ ОСЛОБОЂЕЊА И ПОБЈЕДЕ НАД ФАШИЗМОМ*

Читав слободољубиви свијет, а посебно учесници антихитлеровске коалиције, у ове мајске дане славе тридесету годишњицу завршетка II свјетског рата и побједи над њемачким фашизмом. Тој побједи су народи и народности Југославије дали достојан допринос и у току четворогодишње борбе сопственим снагама ослободили своју земљу од фашистичких окупатора и његових слугу. Но, побједа над фашизмом за народе и народности наше заједнице и за нашу Црну Гору није била само војнички тријумф, него и више од тога — означила је социјално и национално ослобођење и револуционарни пребражај даљег друштвеног развитка Нове Југославије.

Још у годинама пред II свјетски рат Комунистичка партија Југославије је постала моћан чинилац, способан да око себе окупла прогресивне и родољубиве снаге у земљи на широкој антифашистичкој платформи. Била је то снага спремна и способна да борбу против фашистичке опасности преобрати у одлучну битку за националну равноправност и социјално ослобођење у реакционарној, хегемонистичкој краљевини Југославији. Чланови Комунистичке партије Југославије и међу њима велики број црногорских комуниста са оружјем у руци, досљедно интернационалистички су се борили са међународним фашизмом на првој крвавој барикади коју је он припремио прогресивној Европи 1936 — 1939. у Шпанији. Присташама фашизма и југословенској реакцији супротстављали су се широм земље југословенски комунисти у индустријским центрима, на високим школама и аулама универзитета, гдје је радничка и студентска крв заливала учионице и плочнике. Искуства са тих боришта и развијени организациони и идејни рад Партије у Југославији као цјелини и у Црној Гори понаособ омогућили су да народ и сви наши слободољубиви грађани не прихвате срамну априлску капитулацију. Та-

* Излагање на Свечаној академији у Титограду посвећеној 30-годишњици ослобођења.

да, под вођством Комунистичке партије и Тита, који је знао да оцијени значај историјског тренутка и до максимума искористи револуционарну ситуацију, кренули су сви наши народи и народности у одлучни и бескомпромисни бој за коначно ослобођење. У тој борби они су изградили трајне основе свога јединства, неразрушиво братство засновано на националној слободи и равноправности и освојили право на свој пут у социјализам и хумано друштвено уређење.

Дан слободе и независности, могућност љепшег живота у социјалистичким односима није дочекао сваки десети грађанин ове земље. Милион и седам стотина хиљада људских живота, 305.000 погинулих бораца НОВ Југославије, стотине хиљада раскућених домова, разорена привреда и уништена народна имовина — цијена су те побједе. Партија, која је позвала народ на такве жртве, знала је да циљеви борбе морају бити јасно дефинисани и далекосежни. Њих је друг Тито снажно, лапидарно изразио сљедећим ријечима: „Позвати народ само у борбу против окупатора, а не дати му истовремено да разумије да ће се том борбом уједно постићи нешто ново, много боље, да се више неће вратити старо — тако не би било могуће покренути све народе у ту борбу нити тако широко масе народа заинтересовати за њу, нити би се могло у њој издржати до краја тј. побиједити“.

Баш зато што је Комунистичка партија свим народима и народностима Југославије могла пружити платформу за заједничку борбу и визију једне нове, друкчије заједнице живљења, могла је, релативно малобројна — на почетку рата имала је свега око 12 хиљада чланова и око 30 хиљада чланова Савеза комунистичке омладине — окупити око себе све слободољубиве, прогресивне и патриотске народне снаге. То је дошло до изражаја и у Црној Гори.

Национална и социјална обесправљеност црногорског народа у Краљевини Југославији, привредна пасивност и неразвијеност представљали су друштвено-економску основу на којој је још прије рата извршена идејна и политичка диференцијација таквог опсега да су широки слојеви народа почели да напуштају или сасвим одбацују социјална и политичка рјешења која су нудиле буржоаске политичке гарнитуре, а да у револуционарној идеологији КПЈ почињу да сагледавају визију своје љепше будућности. Показало се да је једино Комунистичка партија својим програмом и циљевима у највећој мјери изражавала историјску тежњу црногорског народа да буде слободан, независан и равноправан члан југословенске заједнице.

Позив упућен свим нашим народима и народностима 4. јула 1941. године од Комунистичке партије Југославије на устанак и оружану борбу противу фашистичких окупатора наишао је међу комунистима и у народу у Црној Гори на пуни одзив. Већ 13. јула 1941. године долази до општенародног устанка у Црној Гори. У

тим првим устаничким данима погинуло је, рањено и заробљено близу 5.000 непријатељских војника. Фашистичка Италија је морала ангажовати 6 дивизија са око 100 хиљада војника за гушење устанка. Не мање од 5 процената југословенске територије било је везано 23 процента непријатељских војника присутних тада у нашој земљи. У Црној Гори се водио прави рат између малобројног црногорског народа и Италије, моћне силе фашистичке Осовине. Упоредо са стварањем војне организације, чета, батаљона и одреда, у тим јулским данима на ослобођеној територији формирају се први народноослободилачки одбори — нова народна власт, општенародне антифашистичке и народноослободилачке организације. Све то што се догађа у Црној Гори тих дана везано је за најсудбоносније тренутке II свјетског рата, када је Хитлерова армија била већ близу Москве и потпуни господар на широким просторима Сјеверне Африке. Фашистичка Италија је била принуђена да фронту у Црној Гори прида посебан значај. Командант италијанских трупа у Црној Гори Пирцио Биролли се тада обраћа својим војницима следећим ријечима: „Рат који овдје водите није одијељен од оног великог рата који букти у цијелом свијету. . . Мисија коју овдје врше италијанске трупе у цјелокупном оквиру рата, исто толико је важна као и мисија оних јединица које су забележиле италијанску тробојницу и заставу Рајха у срце бољшевичке Русије“.

И, ето, у тим мрачним и трагичним за свијет данима, оружани фронт против фашизма у Европи поред Совјетског Савеза који је сносио главни терет рата постојао је још у Југославији и нешто касније у Албанији.

Централни комитет КПЈ и друг Тито одали су већ у октобру 1941. признање борби црногорског народа ријечима: „... Црногорски народе, ти си се први подигао на оружани устанак када те је позвала КПЈ. Ни казнене експедиције фашистичких леџинара, ни поплаћена села, ни невине жртве које су пале од убилачке, окупаторске руке, нијесу могле сломити твој борбени дух, твоју чврсту ријешеност да се бориш против мрског окупатора до свог коначног ослобођења. Истрај, црногорски народе, у тој тешкој борби заједно са другим народима Југославије“. Иако са промјенљивом ратном срећом, црногорски народ је истрајао. Средином 1942. у тадашњој оперативној групацији народноослободилачке војске Југославије око Врховног штаба, било је 14 црногорских батаљона. У исто вријеме око 700 прекаљених и на све спремних бораца чланова КПЈ и СКОЈ-а остављено је у Црној Гори да на територији под окупаторском владавином не испушта из својих руку заставу ослободилачке борбе и револуције.

У овом рату Црна Гора је изгубила готово половину за оружје способног становништва, а Комунистичка партија 4.353 члана. Пред таквим људским жртвама блиједе и непроцјењиве материјалне штете које је она претрпјела. То је била њена цијена из-

војевања права на равноправно учешће са другим народима и народностима Југославије да створе своју нову заједницу. „Нова Југославија“, како једанпут рече Вељко Влаховић, „није настала никаквом спољном игром, нити силом било које појединачне нације. Није ни плод компромиса владајућих врхова. Отуда називи Нова и Слободна Југославија нијесу слаткорјечивост него плод револуционарног рата и дефинитивног раскида са капиталистичким и буржоаским путем развоја. У револуционарном рату сваки народ и народност Југославије били су субјект властитог ослобођења, створили су националне оружане снаге, имали су национална политичка руководства и политичке организације. У оквиру сваке нације створени су револуционарно-демократски органи власти и самостална политичко-представничка тијела. У току револуције сви наши народи су се конституисали као носиоци суверенитета у својим националним државама и добровољно се определијелили и самоопределијелили за заједнички живот у новој федеративној Југославији“.

На такав начин и у таквој заједници ријешила је и Црна Гора питање свог положаја у југословенској заједници које је одлучно поставила у првим данима револуције. Одлучно одбацивши све покушаје да се ревизијом ставова грађанских партија рјешава његова судбина, црногорски народ је триднаестојулским устанком и његовим јасно дефинисаним циљевима определијелио свој положај у будућој држави.

Баш због јасних и далекосежних циљева са којима је црногорски народ кренуо у борбу, ослободилачки покрет имао је код нас од почетка наглашену револуционарну компоненту и оријентацију. Оштрина сукоба са четницима и сепаратистима није била резултат ортодоксне оријентације руководства, него историјски неизбјежног сукоба на националном и социјалном плану са реакционарним снагама са којима се Комунистичка партија сукобила у свом укупном развоју, па је било историјски неминовно да се класни и национални сукоби нарасли кроз деценије заоштре у револуционарној борби и ослободилачком рату.

У току протеклих 30 година у нашем друштву снажно је учвршћен и развијен социјалистички систем који је, у основи, успостављен у НОБ-у и револуцији. Тај развој карактеришу динамичност, револуционарна досљедност и континуитет у настојањима да се преображај политичких односа и политичких институција досљедно усмјерава и врши како би се убрзало остварење друштвеног ослобођења радничке класе и претварање политичког друштва у слободну заједницу произвођача.

Стара Југославија је пала пред налетом фашистичких агресора не само због премоћи противничке силе већ и због заоштвених унутрашњих противрјечности класног и националног карактера. Зато је ослободилачка борба, од својих почетака, и била револуционарно мијењање друштва, истовремено борба и за нацио-

нално и за социјално ослобођење. Још у априлском рату 1941. показало се издајничко лице националних буржоазија и њихових партија. Најшире народне масе су прихватиле и признале Комунистичку партију Југославије као водећу снагу ослободилачке борбе и револуције.

Како је настајао наш друштвено-политички систем показују ријечи друга Тита на Првом засједању АВНОЈ-а, у Бихаћу 1942. године: „Ми немамо могућности да створимо једну легалну владу, јер то још међународни односи и прилике не дозвољавају, али ми имамо право на једно — а то је: да у овим тешким околностима створимо једно политичко тијело, један политички орган који ће окупити све народне масе, који ће окупити наш народ и повести га, заједно са нашом јуначком војском, у даље борбе које стоје пред нама, а које ће бити веома тешке. Ми немамо никакве власти на нашој територији осим наших народноослободилачких одбора, које је сам народ створио. Ми не познајемо разне фашистичке марионетске владе и баш зато ми морамо на овој земљи, на овој земљи натопљеној крвљу најбољих синова наших народа, створити такво стање у коме ће наш народ — и у оваквим околностима — моћи придонијети народноослободилачкој борби свој максимум“.

Тако је стварана народна власт. Још у самом почетку борбе, у првим данима општенародног устанка, у Црној Гори су се јавили први облици будуће демократске социјалистичке власти. Први народноослободилачки одбори формиран су на слободној територији 20. и 21. јула 1941. године. Својом појавом, карактером и задацима, они су значили и прве тековине народног устанка, зачетке будућих социјалистичких односа и положаја радног човјека у новој Југославији. Већ у фебруару 1942. године, на Острошкој скупштини црногорских и бокешких родољуба, народноослободилачки одбори су прихваћени као органи истинске народне власти, чиме је изражена чврста ријешеност народа да сам одлучује о својој судбини и будућем друштвеном уређењу.

Скупштина родољуба Црне Горе, Боке и Санџака одржана у селу Мркаљ, код Тјентишта, 16. јуна 1942. године осудила је четничку издају и много помогла да се демаскира улога Драже Михаиловића као сарадника и помагача окупатора. Одлуке ове скупштине су умногоме допринијеле да у свијет продре истина о карактеру народноослободилачке борбе у Југославији.

Војничке побједи током 1943. године и стварање слободне територије помогле су даљи развитак и учвршћење народноослободилачких одбора и створиле услове за сазивање и конституисање Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Црне Горе и Боке у Колашину 15. новембра 1943. године. Четрнаестог јула 1944. године ЗАВНО прераста у Црногорску антифашистичку скупштину народног ослобођења, која је конституисана као највише законодавно и извршно тијело Црне Горе. ЗАВНО,

а затим ЦАСНО до прерастања у Црногорску народну скупштину, 15. априла 1945. године, радили су на уједињавању напора народноослободилачких одбора и свих масовних антифашистичких организација окупљених у Народноослободилачком фронту на учвршћењу и јачању народног јединства у борби за коначно ослобођење земље и за ново социјалистичко уређење.

На укупни развој Црне Горе посебно значајан утицај остварио је Први (оснивачки) конгрес КП Црне Горе 1948. године, који је поздравио одлуку Петог конгреса КПЈ о оснивању КП Црне Горе а која ће — како је то истакнуто у основној резолуцији Конгреса — имати велики значај како за јачање и развитак КПЈ у цјелини и посебно партијских организација у Црној Гори тако и за напредак и социјалистичку изградњу Народне Републике Црне Горе.

Народноослободилачки одбори, једини и стални органи власти на ослобођеној територији, означили су крај старом, реакционарном, буржоаском поретку. На исти начин као и народноослободилачки одбори, из народа, стваран је Народноослободилачки фронт, најшира политичка организација, која је окупљала све родољубиве снаге у борби против окупатора. На тој револуционарној основи створени су Уједињени савез антифашистичке омладине и Антифашистички фронт жена Југославије.

На истој, ослободилачкодемократској основи, створена је прва револуционарна скупштина Југославије, АВНОЈ, коју су сачињавали делегати и делегације народа Југославије. У ствари, први пут у нашој историји, на прихватљив начин за све наше народе и народности, политички је ријешено питање националне равноправности и слободе и утемељена вишенационална федеративна заједница.

Данас можемо рећи да је већ тада створен нови тип федерализам. Нови по томе што је наша заједница настала на основу добровољног опредјељења народа; не силом, споља, него у борби за независност сваке нације, у револуцији која се одвијала у свакој нацији и коју су водили сви заједно, у борби против окупатора и класног непријатеља. Наша федерација је нова и по братству и јединству међу нашим народима и народностима. Ради се, у ствари, о историјској, судбинској повезаности, о борби коју су кроз историју водили против разних окупатора и изабљивача, о заједничкој борби против старе монархистичке и хегемонистичке Југославије, најзад — о заједничкој борби у ослободилачком рату и револуцији и о заједничкој изградњи социјализма у периоду послје рата и револуције. Најзад, наша заједница је створена под руководством Комунистичке партије Југославије. Она, какву имамо данас, не би могла бити створена без Комунистичке партије Југославије, односно Савеза комуниста Југославије. Јединствен Савез комуниста Југославије гаранција је нашег

заједничког живота, у заједничкој држави, у СФРЈ — као заједници равноправних народа и народности.

У свом развоју, наш друштвено-политички систем прошао је различите фазе, али његов народни и револуционарни карактер задржао је нит која га везује за НОБ и револуцију. Све важне тековине револуције узидане су у темеље нашег данашњег друштвено-политичког система, утврђеног новим Уставом — положај радног човјека и грађанина, улога и одговорност република и покрајина, скупштински систем заснован на принципу делегација, мјесто и улога друштвено-политичких организација, систем општенародне одбране и друштвене самозаштите и независна спољна политика изражена у несврставању. Истина, развој политичког система до новог Устава није ишао ни једноставно ни праволинијски. Ни онда када је због унутрашњих и међународних прилика установљен систем у коме је централизована државна власт управљала друштвеном акумуляцијом и пословима. Овај, историјски неизбјежан период погодовао је јачању административних, етатистичко-бирокупатских структура. Ни онда када се младо социјалистичко друштво сукобило са Стаљином. Тада је револуционарни процес добио нове подстицаје. Револуционарни континуитет није прекидан ни када је наш социјалистички самоуправни развој наишао на унитаристичке и етатистичко-бирокупатске отпоре, са којима се СКЈ обрачунао на IV пленуму, а ни када се сукобио са национализмом и грађанским либерализмом и са њиховим експонентима почео обрачун на 21. сједници Предсједништва СКЈ,

У нашем развоју 50-тих година је учињен преломни корак, историјски по свом значењу, када су успостављени почетни облици самоуправног организовања и одлучивања и када државна својина почиње да прераста у друштвену, као виши облик подруштвљавања и претварања друштвено отуђене политичке власти у непосредну друштвену моћ самоуправно и политички удружених произвођача.

Данас, са новим Уставом, упркос сложености и противрјечностима, упркос сложеним друштвеним околностима у свјетским размјерама, изграђујемо друштвено-политички систем који израста из самоуправно организованог удруженог рада, из интереса радничке класе. Успостављамо и развијамо систем који омогућава радничкој класи да у савезу са свим радним људима града и села без посредника одлучује о условима, средствима и резултатима свога рада и свим битним друштвеним пословима.

Установљењем делегатског система створени су услови у којима је дата могућност да се све више и све потпуније обједињују рад и управљање друштвеним пословима, да се још више проширују основе за брже подруштвљавање власти, учвршћивање самоуправљања и његова изградња у свеобухватан систем и облик друштвене организације.

У друштвено-политичком систему који успостављамо новим Уставом, створени су друштвени услови да се на основама социјалистичког самоуправљања продубљује национална равноправност, да се односи између народа и народности одржавају у основи на истим принципима као и односи између радних људи и њихових основних самоуправних организација и заједница — на принципима да, у односима које карактерише међусобна равноправност, социјалистичка солидарност и узајамност, свако располаже условима и резултатима свога рада. Тиме се непрекидно прожима класно и национално, а интереси радничке класе чине срж интереса сваке нације.

Са овим остварењима, која омогућавају и опредјељују наш социјалистички самоуправни развој у будућности, у нашој земљи је отпочело настајати „друштво у коме ће људски рад и човјек бити ослобођени од искоришћавања и самовоље, а сваки народ и народност и сви они заједно наћи услове за слободан и свестран развитак“ (Устав СФРЈ).

Социјалистичка Република Црна Гора, у оквиру СФРЈ, израсла је у афирмисану државу, као инструмент радничке класе и свих радних људи, и у социјалистичку самоуправну заједницу радних људи и грађана која у већој мјери него раније може сопственом активношћу на основама самоуправљања да самостално тражи и налази путеве за рјешавање друштвених проблема, да равноправно и заједнички са другим републикама и покрајинама учествује у рјешавању друштвених послова од заједничких интереса у органима Федерације.

Снажно је у овом периоду учвршћено и опредјељење народа СР Црне Горе да будућност и сигурност, своју и свих југословенских народа и народности, види једино у СФРЈ са социјалистичкосамоуправним одликама. Учвршћено је сазнање да је ослонац за развијање југословенске федерације са тим одликама у толико сигурнији у колико је чвршће јединство Савеза комуниста Југославије, у колико брже нарастају социјалистичке снаге у сваком народу и народности Југославије и у колико јача спремност радних људи, народа и народности да усаглашавају интересе, да удружују снаге ради просперитета сваког од њих и читавог југословенског друштва. Учвршћени су свијест и сазнање да су супротне интересима радничке класе не само рестаурација капиталистичких односа већ и свака тенденција усмјерена на рестаурацију државносвојинских односа и бирократског егатализма, технократског елитизма и национализма, било да се јавља у облику хегемонизма и унитаризма или у облику сепаратизма.

Привредни и друштвени развој Црне Горе у овом периоду био је скоковит и динамичан. Карактерисало га је заснивање неких раније непостојећих привредних, саобраћајних, научних и културних активности. Можда су најупечатљивији за континуи-

тет револуционарне борбе сазнање и животна потврда да је Црна Гора само у социјалистичком систему и у југословенској федеративној заједници могла да доживи пуни процват — материјални и духовни, да успјешно повеже своју прошлост, садашњост и будућност. Разбијен је мит о пасивности Црне Горе. Иако још недовољно привредно развијено подручје, већ се може рећи да није далеко вријеме када ће и у економском погледу постати равноправан судионик осталима. Иако се ради о једном цјеловитом, иако често неравномјерном развоју, могли би се посебно истаћи развој базичне индустрије, поморства, туризма и инфраструктуре из привредне сфере, и развој здравства, школства и висошколских, научних институција и умјетности.

Крајем ове године, Социјалистичка Република Црна Гора имаће близу пет пута већи друштвени производ у односу на 1947. годину и око 30 пута већу индустријску производњу. У структури привреде развиле су се многе привредне гране. Довољно је подсјетити на чињеницу да смо у материјалним билансима првог петогодишњег плана имали мање од 10 врста производа, а да их сада имамо преко 150, са много богатијим асортиманом, међу којима је велики број производа високе техничке обраде. Посебно треба истаћи развој здравства, школства, конституисање Универзитета у Титограду, као заједнице високошколских и научних институција Републике, и Друштва за науку и умјетност Црне Горе, као саставног елемента укупног успона производних снага.

Извршене су велике промјене у социјално-економској и професионалној структури становништва. Док је на почетку овог периода више од три четвртине укупног становништва живјело од пољопривреде, данас тај удио износи мање од трећине. Истовремено се изванредно брзо повећавало градско становништво: оно је 1953. године чинило свега 14% укупног становништва, а данас у градовима Републике живи близу 40% укупног становништва. Брз процес индустријализације донио је са собом веома велике промјене. У наслијеђеној структури привреде индустрија је учествовала са свега десетим дијелом у друштвеном производу, а њено учешће данас износи трећину. Ми смо у протеклом раздобљу, у ритму изузетног успона индустрије, скоро сваких пет година удвостручавали њен обим.

Импресиван је процес стварања радничке класе у нашој Републици, основног носиоца најкрупнијих промјена у друштву. Са успоном производних снага све је већи број упуслених у неопредној производњи и све је повољнија њихова квалификациона структура. У индустрији је број упуслених 1952. износио мање од 5.000, а 1975. близу трећине укупно упуслених у Републици. У структури становништва извршена је таква трансформација да сада његов претежни дио чини радничка класа.

Вријеме од три деценије испуњено је огромним напорима и крупним успјесима у индустријализацији и подизању материјал-

не основе друштва, као и у правцу задовољавања материјалних и културних потреба становништва. Међутим, и поред таквог развоја, Црна Гора није успјела да битно промијени стање развијености у односу на просјек Југославије.

Један од најкрупнијих проблема наше Републике односи се на још увијек слабу саобраћајну повезаност, како унутар подручја Републике тако и укупног подручја са земљом и шире. Тек изградњом и пуштањем у саобраћај пруге Београд — Бар, новог магистралног правца Фоча — Никшић — Титоград — граница Албаније и неколико значајних путних праваца унутар Републике — створиће се потребни саобраћајни услови за бржи развој.

Као ограничавајући фактор развоја Црне Горе дјелује и то да смо најкрупнијеп одухвате у привредном животу чинили у условима који су посљедица нестабилности укупне привреде земље и високе стопе инфлације. То је пролонгирало завршетак наших развојних пројеката. Због тога је успорен и процес реконструкције и модернизације привреде, нарочито најкрупнијих индустријских капацитета. У оваквим условима значајно је исцрпљивана сопствена акумулација привреде и обезбријеђена њена репродуктивна способност.

Због свега тога Црна Гора још има све битне карактеристике привредно недовољно развијене републике. Зато се њен будући развој не може одвојити како од општих услова и проблема развоја Југославије тако и од политике бржег развоја неразвијених република и Покрајине Косово.

Најважнију основу и претпоставку будућег привредног и друштвеног развоја Црне Горе чини изградња друштвено-економских и политичких односа како су постављени у новом Уставу и одлукама Десетог конгреса СКЈ и Шестог конгреса СК Црне Горе. Од реализације тих одлука и наше способности остварења уставних норми зависиће и брзина нашег укупног развоја. Црна Гора мора да се оријентише на динамичнији развој од просјека земље, што представља и основни задатак цјелокупног материјалног развоја у наредном периоду. Да би био динамичан и интензиван, привредни раст треба да се ослања првенствено на пораст продуктивности и повећање акумулативне, а тиме и развојне способности наше привреде. Истовремено, оријентација у развоју треба да обезбиједи повећање запослености, што већ сада представља крупан проблем. Нарочито треба стварати реалне перспективе запошљавања радно способног становништва, а у првом реду млађих генерација. За сљедећих пет година ступају нове генерације радно активног становништва. Са отварањем нових радних мјеста, стабилизацијом и развојем школства, нарочито вишег и високог, обогаћивањем квалификационих структура, треба дати шансу генерацијама које тек почињу свој радни ви-

јек, а истовремено и постојећи број незапослених треба укључити у друштвено корисне послове.

У производној оријентацији даљи успон индустрије и квантитативно и квалитативно има пресудан значај за даљи развој Црне Горе. Услов оваквог кретања јесте брз развој енергетских извора, јер је у садашњем моменту наша Република најдефицитарније подручје с електроенергијом. Развој индустрије, поред базичне и сировинске, засниваће се у будућности на металној, у чијем ће средишту бити производња и прерада алуминијума и челика. Истовремено, машиноградња, бродоградња и поморско бродарство чине веома пропульзивне тачке. Такође, у сљедећем периоду морамо обезбиједити максималну примјену техничких иновација, коју све више диктирају савремена производња и интензивирани процес реконструкције и модернизације постојећих капацитета. Оваква сложеност проблема у развоју индустрије захтијева интензивније удруживање рада и средстава, много веће повезивање и усклађивање програма развоја основних организација удруженог рада и стварање сложених и интегрисаних цјелина удруженог рада.

Постоје велике, до сада неискоришћене, могућности развоја пољопривреде, и то у првом реду развоја сточарства и медитеранских култура. Развој сточарства може веома брзо да активира брдско-планинско подручје, док релативно велики комплекс земљишта у друштвеној својини у приморском појасу и савремена агрохемија дају могућност брзог повећања пољопривредне производње. У наредном периоду и развој туризма биће динамичан, јер ће доћи до интензивнијег повезивања јадранског и планинског туризма.

Ако се има у виду недовољна економска развијеност Црне Горе, природно је да на таквој основи изграђена мрежа установа друштвеног стандарда није могла и не може у потпуности да задовољи изражене и стално растуће потребе. Међутим, из године у годину ситуација се мијења на боље и издвајају се у ту сврху знатна друштвена средства, а готово нема општине у којој се не уводе самодоприноси грађана за изградњу објеката друштвеног стандарда, школа, домова здравља и других здравствених установа.

Данас у Црној Гори основну школу полази око 95% дјецe, средње школе готово половина омладине, а више школе сваки седми млади човјек или дјевојка. За нас је посебно важан почетак дневног излагања „Побједе“. Налазимо се пред реализацијом неколико пројеката исто тако важних за даљи развој Републике — нових објеката Универзитета, студија Радио-телевизије и стварања бољих услова за рад музејских и библиотечких установа. Интелектуални живот је добио нове институционалне и материјалне подстицаје. Наука, култура и умјетност су у знатном

размаху, а неким својим достигнућима досежу југословенске, па и европске домете.

У послеријатном периоду учињено је много на учвршћењу свенародне одбране, на јачању, наоружању и развоју Југословенске народне армије, окоснице наше народне одбране. Развијен је и ојачан југословенски систем територијалне одбране, цивилне заштите и друштвене самозаштите, који обухвата најшире слојеве радника и других радних људи и омладине. Наш циљ је да можемо што боље припремљени дочекати сваког агресора као и да снагом спремности обесхрабимо непријатеље наше земље и потенцијалне агресоре да не улазе олако у ратну авантуру.

Код нас у Црној Гори радни људи и грађани су показали велику спремност и активност у развоју система свенародне одбране, Наши резултати, наша организација и опрема јединица територијалне одбране су импресивни. То може да нам улије самопоуздање у погледу степена спремности за одбрану земље и јачање сигурности мирног развитка друштва и заједнице.

Нови уставни принципи, наравно, не могу се остварити без активног дјеловања организованих социјалистичких снага на челу са Савезом комуниста. Историја наше револуције је показала да је социјалистичко самоуправљање најповољнија алтернатива за развијање наше социјалистичке заједнице, Међутим, ми морамо рачунати с тим да самоуправљање развијамо у друштву у којем још увијек постоје друштвене противрјечности и да се самоуправни друштвени односи неће развијати спонтано, што је убједљиво показао и недавни период оптерећен драматичним појавама национализма, либерализма и технократизма.

У овом периоду својом упорном борбом за мир, политиком коезистенције међу народима и државама, својом улогом у покрету несврстаности Југославија и њен Предсједник друг Тито стекли су велики углед и признање у свијету. Наш положај и наша безбједност су оснажени у међународним размјерама, иако, на жалост, можемо још увијек да констатујемо да постоје фашистичке и реакционарне снаге у свијету које подржавају и подстичу субверзивну активност усмјерену против наше земље и нашег друштвеног уређења. Можемо са жаљењем и огорчењем да констатујемо да неофашистичке снаге у неким сусједним државама, а посебно Аустрији, воде политику угрожавања наших националних мањина које живе у тим земљама. У сусједној социјалистичкој Бугарској су одузета егзистенцијална права македонској националној мањини у тој земљи, оспорава се самобитност и сувереност македонске нације што имплицира угрожавање интегритета југословенске заједнице и доводи у питање до сада постигнуте резултате сарадње двију земаља. Можемо да утврдимо са задовољством да наши односи са сусједном Народном Републиком Албанијом, са којом смо у току ослободилачког рата имали веома пријатељске односе засноване на обостраним интере-

сима борбе за ослобођење и узајамне солидарности, данас иду ка проширењу сарадње на основама поштовања суверенитета, немијешања у унутрашње послове и узајамне користи.

Ако бисмо хтјели да се из данашње перспективе осврнемо на 30-годишњи период развоја, мислим да можемо утврдити с поносом да је то била стална револуционарна борба свјесних социјалистичких снага, на челу са СКЈ, која је успијевала да обезбиједи развитак социјалистичких друштвених односа и поред извјесних слабости и повремених колебања. Основни правац развоја остаје досљедно револуционаран — социјалистички.

То је, по моме мишљењу, било могуће зато што су све крупне промјене вршене на основу најшире иницијативе и учешћа широких народних маса, зато што је Савез комуниста Југославије успијевао да одреди и утврди основне стратешке правце развоја друштва, и зато што јеп остојала спремност и способност комуниста да реализују, стваралачки и одговорно, основну оријентацију Савеза комуниста Југославије.